

O'QUV JARAYONIDA GEOGRAFIK TUSHUNCHALARNI FALSAFIY AKSIOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH MAZMUNI

Shonazarova S.R.

*Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim
kafedrasi o'qituvchisi*

Tayanch so'zlar: geografik bilimlar, falsafiy aksiologik yondashuv, ta'lim tizimi, falsafa, pedagogik aksiologiya, o'qitish shakllari, aksiologik ong, qadriyatlar nazariyasi, tabiiy qadriyatlar, kontseptual asoslari, falsafiy-antropologik, ijtimoiy-siyosiy xususiyatlar.

Ключевые слова: географическое знание, философско-аксиологический подход, система образования, философия, педагогическая аксиология, формы обучения, аксиологическое сознание, теория ценностей, природные ценности, концептуальные основы, философско-антропологические, социально-политические особенности.

Key words: geographical knowledge, philosophical axiological approach, educational system, philosophy, pedagogical axiology, forms of teaching, axiological consciousness, theory of values, natural values, conceptual foundations, philosophical-anthropological, socio-political features.

Резюме:

Ushbu maqolada geografik bilimlarni falsafiy aksiologik yondashuv asosida shakllantirishning nazariy asoslari, milliy qadriyatlarning o'ziga xos belgilari, xususiy geografik tushunchalarni aksiologik yondashuv asosida tushuntirish, ta'lim rivojlanishining hozirgi bosqichida umumiy geografik tushunchalarni falsafiy aksiologik yondashuv asosida shakllantirish muammosi fikr yuritilgan.

Резюме:

В данной статье рассматриваются теоретические основы формирования географических знаний на основе философско-аксиологического подхода, характерные черты национальных ценностей, трактовка конкретных географических понятий на основе аксиологического подхода, проблема формирования общегеографических понятий на основе аксиологического подхода. рассмотрен философско-аксиологический подход на современном этапе развития образования.

Summary:

In this article, the theoretical foundations of the formation of geographical knowledge based on the philosophical axiological approach, the characteristic features of national values, the interpretation of specific geographical concepts based on the axiological approach, the problem of the formation of general geographical concepts based on the philosophical axiological approach at the current stage of educational development are considered.

Kirish. Geografik bilimlar o'quvchilarda er sayyorasining yaxlit geografik qiyofasini shakllantirish uchun o'z ona yurtini o'rganishdan tortib, global qonunlar va jarayonlarni bilish, hayotiy muammolarning mohiyatiga kirish va ularni hal qilish yo'llarini topishgacha bo'lgan jarayonlar uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Bilimlar tizimi tushunchalar, g'oyalar, qonunlar va faktlar kabi o'zaro bog'langan elementlardan tashkil topgan murakkab tuzilmadir. Bu elementlar odatda maktab o'quv dasturida taqdim etiladigan har bir bilim tizimini o'quvchilar ongida shakllanishini ta'minlash uchun har bir mavzuni ko'rib chiqish jarayonida namoyon bo'ladi [1].

Tabiiy (science) fanlar - insoniyat ma'naviy madaniyatining eng muhim va ajralmas qismidir. Ta'lim rivojlanishining hozirgi bosqichida umumiy geografik tushunchalarni falsafiy aksiologik yondashuv asosida shakllantirish muammosi alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy fan o'rganilayotgan obyektlarni yaxlit va har tomonlama qamrab olishga intilishi bilan tavsiflanadi.

Tahlil va natijalar. Shuningdek, fan-bu tabiat va jamiyatning taraqqiyot qonunoyatlarini ochib beruvchi hamda atrofdagi muhitga ta'sir ko'rsatuvchi bilimlar tizimidir. Fanning asosiy vazifasi bilimlarni to'plash, ularni tekshirish, haqqoniyligini mantiqan va tajribada isbotlashdan iboratdir. Fan o'zi tadqiq qilayotgan voqea va hodisalarning obyektiv qonuniyatlarini ochib beradi.

Ilmiy bilimlarning asosiy xususiyati uning tizimli bo'lishi, ya'ni bir bilimning ikkinchisi orqali mantiqiy isbotlanishidir. Ma'nosi bo'yicha ilmiy bilimlar haqiqatga intilishligi, umumiy hodisalarni hamda butun olamni tadqiq etishga qaratilganligi bilan belgilanadi.

Milliy qadriyatlarining o'ziga xos belgilaridan biri, u millatning ijtimoiy ideallari orzu-intilishlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uning negizida kishilar va jamiyatning kelajak haqidagi ijtimoiy sog'lom fikrlari, tasavvurlari, orzu-umidlari, hayotiy andozalari yotadi. Milliy qadriyatlar har bir millatning mohiyatini, o'ziga xos fazilatlarini va tarixiy taraqqiyotini ko'rsatib beruvchi mezon hisoblanadi.

Atrof-muhitni kuzatish bilan chambarchas bog'liq bo'lgan falsafiy bilimlarga asoslangan holda atrof-muhitdagi mavsumiy o'zgarishlarni kuzatib borishadi, ob-havo belgilarini anglashni o'rganishadi va tabiatga pragmatik, lekin ko'pincha g'amxo'rlik bilan munosabatda bo'lishadi. O'qitish usullarini katta hayotiy tajribaga, pedagogik mahoratga ega bo'lgan kishilar sifatida shakllantirgan.

Geografik bilimlarni falsafiy aksiologik yondashuv asosida shakllantirishning nazariy asoslari, shuningdek, ijtimoiy-pedagogik zaruratini yoritib berish

maqsadida aksiologiyaning mazmunini ochib berish kerak. Jumladan, aksiologiya (yunoncha “axio” - qadriyat va “logos” - fan, ta’limot) - qadriyatshunoslik ya’ni qadriyatlar haqidagi fan. XIX asrning ikkinchi yarmida nemis qadriyatshunosi E.Gartman va fransuz olimi P.Lapilar tomonidan fanga kiritilgan. Hozirgi davrda qadriyatlarni o’rganishda falsafa, sotsiologiya, madaniyatshunoslik, siyosatshunoslik, antropologiya, psixologiya va pedagogika fanlarini yanada takomillashtirish bo’yicha ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda [4].

Qadriyatshunoslik asosan qadriyatlar, ularning namoyon bo’lish shakllari, qadrlash hissi, qadrlash tuyg’usi, reallikka qadriyatli munosabat va aksiologik yondashuv, ijtimoiy taraqqiyot jarayonida qadriyatlar sohasidagi o’zgarishlar, qadrlash va qadrsizlanish muammolari, tarixni aksiologik tushunish, qadriyat tizimlarining amal qilish xususiyatlari to’g’risidagi masalalarni o’rganadi. Shuningdek, qadriyatlar ijtimoiy xususiyatga ega bo’lib, kishilarning amaliy faoliyati jarayonida paydo bo’ladi va rivojlanadi.

Aksiologik munosabat faqat yakka, alohida shaxsgagina tegishli hodisa emas. Balki u ijtimoiy guruh, qatlam, millat, davlat, jamiyatga ham tegishli bo’lishi mumkin. Unda aksiologik yondashuv bilan qadriyatli munosabatlarning individual va ijtimoiy namoyon bo’lish darajalarini ajratib ko’rsatish mumkin. Demak, aksiologiya kichik maktab yoshidagi o’quvchilarda nafaqat ilmiy dunyo qarashni takomillashtirish balki, millatga xos qadriyatlarni o’rganishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Aksiologik yondashuv keng o’rganilgan. Masalan, V.A.Slasyoni pedagogik jarayonni va uning subyektlari bilan o’zaro ta’sirini, aksiologik yondashuvlardan foydalanishning ijobiy jihatlarni o’rgangan.

Aristotel falsafada qaror topgan va barcha aksiologik ta’limotlar asosini belgilab bergan konsepsiyani ilgari surgan. Mazkur konsepsiya uning quyidagi g’oyasida o’z ifodasini topgan: “Qancha imkoni bo’lsa, shuncha yuqoriga ko’tarilish lozim va barcha narsani, o’zingdagi eng oliy narsa - hayot uchun qilish darkor, agar u o’z ko’lamiga ko’ra oz miqdorda bo’lsa-da, o’zining quvvati va qadriga ko’ra, u hamma narsadan yuqoridir”. Demak, barcha xatti-harakatlar, amallar hayotga xizmat qilishi, uni e’zozlashi, ulug’lashiga muvofiq qadrlidir.

Qadriyatlar falsafasining shakllanishiga I.Kant katta hissa qo’shgan. Uning “har qanday ongli mavjudot o’zi o’ziga maqsaddir” degan g’oyasi negizida insonga vosita emas, oliy qadriyat sifatida qarash zarur, degan fikr yotadi. Shu ma’noda milliy urf - odat va an’analarni yoshlar ongiga singdirish har qanday millat uchun o’z taraqqiyotining maqsad va vazifasi bo’lib qolgan.

Tadqiqotchilar fikriga ko'ra, ijtimoiy fazilatlarga bog'langan qadriyat asosan insoniyat va jamiyat manfaatlariga qaratilgan ezgu niyatlar asosida kelib chiqadi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unlashuvida qism va butun o'rtasidagi dialektik aloqalar muhim o'rin tutadi.

Shuningdek, qadriyatlar ijtimoiy xususiyatlarga ega bo'lib, kishilarning hayotiy, kasbiy faoliyati jarayonida kishilarning turli sohalaridagi, avvalo, ishlab chiqarish, mehnat sohasidagi faoliyati uchun foyda keltiradigan narsa va hodisalar majmui bevosita bog'liq ravishda paydo bo'ladi va rivojlanadi.

Ma'lumki, har bir xalqning o'z tarixi, urf-odati va shu xalqning madaniy va ma'naviy hayotida o'chmas iz qoldirgan olimu fuzalolari, davlat arboblari, allomalari bor. Xalqning o'z tarixini bilishga, o'zligini anglab etishga intilishi yuksak ma'naviy jasorat natijasi, shu bilan birgalikda, bugunning alohida e'tibor qaratmoq lozim bo'lgan dolzarb vazifalaridandir. Agarda xalqimiz tarixiga chuqurroq nazar tashlasak, haqiqatdan ham o'zining boy moddiy va ma'naviy merosi bilan jahon sivilizatsiyasiga ulkan hissa qo'shib, dunyo tamadduni beshiklaridan biri bo'lganiga amin bo'lamiz. Bu esa o'z o'rnida xalqimizga, ayniqsa, yoshlarimizga ulkan g'urur va iftixor bag'ishlaydi.

Q.Nazarovning ilmiy ishlarida, qadriyatlarni o'rganishning o'ta dolzarbligini ta'kidlagan. Uning fikricha, qadriyatshunoslik asosan qadriyatlar, ularning namoyon bo'lish shakllari, qadrlash hissi, qadrlash tuyg'usi, reallikka qadriyatli munosabat va aksiologik yondashuv, ijtimoiy taraqqiyot jarayonida qadriyatlar sohasidagi o'zgarishlar, qadrlash va qadrsizlanish muammolari, tarixni aksiologik tushunish, qadriyat tizimlarining amal qilish xususiyatlari to'g'risidagi masalalarni o'rganadi.

T.Abdullayev "Turmush sohasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning dialektikasi" nomli doktorlik dissertatsiyasida milliy va baynalminallik munosabatlar bilan bog'liq qadriyatlarni o'rgangan.

N.A.Astonovanning "Pedagogik aksiologiyaning kontseptual asoslari" maqolasida pedagogik aksiologiyaning predmeti sifatida shaxsning madaniy munosabatini rivojlantirish e'tirof etiladi. Maqolada qayd etilishicha, ana shu jihat bilan pedagogik aksiologiyaning funksiyalari uning o'ziga xosliklarini belgilashga imkon beradi.

Shuningdek, qadimgi madaniy xalqlarning qo'shnilar bilan turar-joy va savdo aloqalariga bo'lgan ehtiyoj, urushlar va boshqa sof hayotiy ehtiyojlar nafaqat geografik bilimlarni to'plashga, balki uni yozuvlar yordamida qayd etishga ham majbur qilgan. Mazkur bilimlar asosan Qadimgi Misr, Finikiya, Hindiston, Xitoy va O'rta Osiyo kabi buyuk madaniy davlatlarga mansub edi.

tahlil qilish, ularning ahamiyatini tushunish va ijtimoiy hayotda ularga berilgan qiymatlarni aniqlash imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Bu jarayon o'quvchilarda kritikallik fikrlash, muammolarni hal etish va ijtimoiy mas'uliyat hissini rivojlantirishga yordam beradi. Geografik tushunchalar yordamida talabalarga global masalalarni, ekologik muammolarni va ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni o'rganish imkoniyati beriladi, bu esa ularning dunyoqarashini kengaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, geografik tushunchalarni falsafiy aksiologik yondashuv asosida takomillashtirish o'quv jarayonini yanada chuqurlashtiradi va o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, qadriyatlarini anglash va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa, o'z navbatida, ularni zamonaviy muammolar yechimini topishga tayyorlaydi.

Adabiyotlar:

1. Sh.Mardonova, B.Xodjayeva, Sh.Taylanova, D.Xojimammedova "Pedagogik aksiologiya" o'quv qo'llanma Toshkent-2013.
2. Маликова П.С. Мактаб ўқувчиларининг таълим фаолиятини шакллантириш (географияни ўқитиш мисолида). Илмий ва амалий қўлланма. Уфа: Баш.ГПИ, 1998.-120с.
3. Ахгонов Ю.А. Педагогик маъорат. О'quv qo'llanma. - Samarqand: SamDU nashri, 2002.-110 b.
4. Таълимни ривожлантириш тизимидаги дарс. (Иш тажрибасидан)/ эд. А.К.Дусавитский. Харьков: Психология ва ривожланиш таълим методикаси маркази, 1996. - 46 б.
5. Fozilov J., Sultonov R., Sodiqov X. "O'quvchi ma'naviyatini shakllantirish" "Sharq" nashriyoti. Toshkent.- 2000 -102
6. Inomova M. Oilada bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlar. T.: Fan. 384 b.